

4. Вовк Віра. Напис на скарабею / Віра Вовк // Маскарада. — К.: Факт, 2008. — С. 123–206.
5. Геродот. История в девяти книгах / Геродот; [пер. и прим. Г. А. Стратановского; ред. С. Л. Утченко]. — Л.: Наука, 1972. — 600 с.
6. Залеська-Онишкевич Л. Про Естеру, притчі й алегорії Віри Вовк / Лариса Залеська-Онишкевич // Віра Вовк // Диптих. — Львів: БАК, 2013. — С. 61–62.
7. Костецький І. Прогулянка книгарнею: [рец. на: Віра Вовк. Елегії. Мюнхен, 1956] / Ігор Костецький // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — № 214–215 (верес. — жовт.). — С. 258–259.
8. Нямцу А. Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе / Анатолий Нямцу. — Ч. 1. — Черновцы: Рута, 1999. — 328 с.
9. Овчаренко М. Авторка, що має Великого Союзника / Марія Овчаренко // Овид. — Чикаго, 1957. — № 5. — С. 9–12.
10. Сулима М. Діалоги Лесі Українки / Микола Сулима // Драми та інтерпретації / Леся Українка; [передмова, упорядкув. В. П. Агеєвої]. — К.: Книга, 2011. — С. 135–142.
11. Хороб С. Драматургічні елементи в Біблії / Степан Хороб // Біблія і культура: [зб. наук. статей] / за ред. А. Є. Нямцу. — Чернівці: Рута, 2001. — Вип. 3. — С. 88–91.

**«The Book of Esther» by Vira Vovk:
Biblical Intertextuality of the Characters**

The article deals with the intertextuality of Vira Vovk's story «The Book of Esther». The symbolism and allegorism of the characters of the story are interpreted through the prism of comparison of the Old Testament and Ukrainian historical context. The special novelty of the story is based on the fact that its text was purposefully dramatized and the colorful psychological portraits of the characters were created.

Key words: Bible, intertextuality, psychologism, image, character, symbol.

УДК 821.161.2

Софія Сіренко (Івано-Франківськ)

ОНІРИЧНИЙ ВИМІР УРІЗЬКОГО ТЕКСТУ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

У статті проаналізовано семантику та функціональну роль оніричних елементів в уриському тексті Галини Пагутяк. Специфіку сновидінь та візії інтерпретовано з точки зору психоаналізу та міфопоетики. Визначено основні функції оніричних елементів (ретрансляція внутрішнього світу персонажа, реалізація через мотиви потойбічної подорожі, зустрічі з померлими родичами, боротьби).

Ключові слова: уриський текст, сновидіння, візії, оніричний хронотоп, Г. Пагутяк.

Оніричні елементи широко функціонують у літературі через проекцію психічних змістів свідомості персонажа. Сновидіння, марення, галюцинації, візії спостерігаються на різних рівнях тексту, формуючи окремий вимір, світ фікційної дійсності, «текст у тексті». Перелічені оніричні елементи мають зв'язок з міфами, архетипними образами, ретранслюючи релікти давніх уявлень, символів, що містяться в колективному несвідомому [7]. Акцентуючи увагу на спорідненість міфа та сну, Отто Ранк у праці «Міф про народження героя», означував міф «сновидінням безлічі людей» [5, с. 28]. У символічному ракурсі сон зближується зі станом смерті, коли душа виходить з тіла і мандрує. Відтак, пробудження — це народження, початок нового циклу існування (міфологічна свідомість сприймала час циклічно). Семантика сну і смерті перетинається в дефініції сну як стану організму, що передувало народженню [6, с. 81] (символічно лоно матері — могила, злиття кінця та початку, смерті та народження в єдине ціле).

У прозі Галини Пагутяк знаходимо широке використання оніричних елементів («Повість про Марію і Магдаліну», «Смітник Господа нашого», «Кіт з потонулого дому», «Писар

Східних Воріт Притулку», «Писар Західних Воріт Притулку», «Слуга з Добромиля», «Сни Юлії і Германа», «Зачаровані музиканти» тощо). Урізький текст у цьому плані не є винятком. Під терміном «урізький текст» ми розуміємо сукупність текстів, де топосом для розгортання дії служить село Уріж. До його складу входять роман «Урізька готика», повісті «Гірчичне зерно», «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками», «Захід сонця в Урожі», збірка есе «Село Уріж та його духи». Окрім того, згадані тексти об'єднані спільними рисами: символічністю, алегоризмом, міфопоетичністю, філософською завантаженістю, містикою, оніричним дискурсом.

У повісті «Гірчичне зерно» зображується сновидіння як мотив, що виконує функцію вставного епізоду, ретардації та виявляється у ролі мандрівки в потойбіччя. При цьому семантика смерті і сну накладаються. Михайло Басараб слабне після супроводу сина в дорогу та засинає. У нього важкий сон: «<...> у гарячці його голова звисла з ліжка. Басараб ніби лежав над прірвою, і, хоч йому було вигідно, зісподу тягнуло холодом і смертельним страхом: як не сам, то рано чи пізно чіпкі руки зіпхнуть його у прірву. Він довго мордувався, перш ніж прокинувся» [1, с. 69]. Сновидіння відображає стан персонажа та плавно переходить у подорож «тим» світом. Її проводить покійний Лесь Козловський, друг молодості («Мрець Вергілій» [1, с. 73]). Точка перетину між світами — Границя, далі картина розгортається так: герої потрапили в підземелля з коридором та сходами, що вели до чорних шкіряних дверей, за якими була простора зала. У ній сиділи люди та син Грицько, що чекали своєї черги. Михайло розмовляє з сином та вертається назад. Мандрівку перериває крик півня. У сні спостерігається погляд на життя після смерті: «Куди він? — Дивитися телевизор. — Як усе просто... — Але ніхто про це не знає і не може повірити. — Боже, невже вічно доведеться їм дивитися телевизор?! — Доки вони не змиряться зі смертю. А тоді почнеться очищення, безконечно довге» [1, с. 77]. Як бачимо, у тексті відтворюється двовимірний модель світу «цей — той», світ живих — світ мертвих.

У візіях Басараба реалізується мотив зустрічі з померлими родичами, у цьому випадку — батьком, який приходив гладити худобу. «Сивий його тато, не бривдився ступати босими ногами по гною. Потім закрив за собою двері стайні й пішов стежкою між відцвілими вишнями...» [1, с. 59]. Власне перед нами постає показ стирання меж між оніричним та фікційним світами. Візія плавно перетікає в оповідь, розмиваючи хронотоп повісті. Ще один приклад такого мотиву спостерігаємо в повісті «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками», де до героїні Олі в снах і візіях з'являється покійна мати, що є відображенням бажання дівчинки.

Сновидіння як реалізація бажань персонажа постає в кількох випадках. Згаданій Олі сняться жовті квіти, що проросли між жовтого листя, зелене листя на деревах. «На кожній гілці сиділо по білій пташці, і ті пташки співали. Оля ходила боса по землі й слухала. То було на горі, а внизу текла річка, а в річці купались малі діти, голі й самі. Вода була неглибока, але Оля зійшла з гори, щоб припилувати тих діток. Та на березі вона побачила лише гусей і засміялась» [1, с. 128]. Через кілька днів дівчинці сниться інше сновиддя: «<...> на стежці лежить ніж з золотою ручкою. Оля нахилиється, щоб його підняти, але хтось хапає її за руку...» [1, с. 171]. Сновидіння уривається. Тут бачимо бажання дівчинки побачити маму, яка охороняє її від небезпеки (ніж). Водночас це сновидіння — передбачення небезпеки (зіткнення з потойбічним світом).

Федьові («Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками») приснилось дитинство, він малий, «без штанів ходить по ріці й кидає до води камінчики. Сонячно, тепло, жовті квітки повилазили між камінням. Вода чиста, як сльоза» [1, с. 150]. Завдяки введенню в текст цього сновидіння, авторка дає характеристику персонажеві, розкриває його внутрішній світ. Попри вади характеру перед читачем він постає в іншому ракурсі — як безтурботна дитина, що звертає увагу на красу навколишньої дійсності.

У згаданій повісті нарація основної сюжетної лінії завершується містичним дійством: зустріч із Паном у чорному костюмі та допомога Андрія (сільського вчителя, одного із центральних персонажів повісті) в дивному обряді звільнення нареченої Пана. Фікційна дійсність розмивається, немає чіткої вказівки на початок візії, що спричинене частково тим, що текст наповнений містичними елементами. Зокрема привертає увагу час — зображена особлива пора, коли в Урожі зникло світло, «втворилися» двері між «цим» світом і потойбіччям. Тому поява привидів, містичних істот для реципієнта — звичне явище. Візія Андрія межує із

страшним сновидінням: з могили встає жінка в білому «з лицем вкритим серпанком» [1, с. 176], з Паном сідає на чорного коня, вони мчать до будинку, який розвалюється після їхнього в'їзду в нього. Автор використовує прийом потоку свідомості, що розмиває межі візійного дійства, хронотопу, поєднуючи їх зі свідомістю персонажа.

Сновидіння Жінки («Захід сонця в Урожі») мають різне символічне значення. У одному із сновидь вона бореться з потворою: «На потилиці я виразно чула дотик чогось колючого: я ніколи не почувала такої відрази і ненависті, кусала його пальці, і мої зуби проходили через щось безкосте й пружне. Боротьба тривала дуже довго. Я вся була мокра. А воно не відпускало. <...> Хто мені повірить, що я кілька годин боролась з нічною примарою і ніхто з нас не переміг?» [2, с. 7]. У сновидінні реалізується, по-перше, страх героїні, по-друге, боротьба з Тінню, ініціативна боротьба, до якої Жінка не була готовою, оскільки у двобойі вона не перемогла. Сновидіння повторюється: «Цієї ночі щось колюче і бридке тулилось до мене. Я спитала: «Хто ти?». І почула здалеку глухий голос, але не розібрала нічого. Гнів охопив мене. Хто сміє до мене торкатись?» [2, с. 24]. Отже, страх не зникає, тому героїні потрібно змінити внутрішній стан та зовнішні обставини. Невипадковим є факт появи Мор'яка у житті героїні.

У наступному сновидінні Жінка перебуває у розрідженому просторі, де до неї наближається велика куля, яка має її поглинути. Причину давнього сну героїня вбачає в «ембріональному спогаді» [2, с. 52]. Тут втілено страхи та відчуття небезпеки, лиха, що супроводжувало її протягом життя. Сновидіння як ритуальне дійство сниться героїні перед смертю Чоловіка: «Я беру в руки гребінь і проводжу ним по волоссі. Пасмо за пасмом падає мені на коліна, біля корінців темне, а на кінчиках золотавого кольору. Ось уже нічого нема на голові. Зуби легко виймаються з рота. Я їх кладу на коліна, не викидаю, наче вони ще знадобляться. Шкіра злазить клаптями. Я здираю її наосліп» [2, с. 60].

Сновидіння Чоловіка («Захід сонця в Урожі») варто інтерпретувати крізь призму юнґіанського трактування. Він побачив маму, схилену над колискою. «Там лежить гола дитина і вираз у неї відразливий, наче у диявола. Я зразу усвідомлюю, що це нечиста сила і її треба позбутися. Хапаю дитину за ноги й б'ю нею об стінку, незважаючи на крик і плач матері» [2, с. 12]. Дитина — втілення, без сумніву, архетипу Дитини, що є ретрансляцією майбутнього. Оскільки Чоловік вбиває дитину, його очікують неприємні події. Йдеться також і про страждання персонажа, конфліктні ситуації у сім'ї. В образі немовляти герой міг побачити себе, диявольська сутність — не що інше, як його (Чоловікові) негативні риси. Чоловік не визнає власних недоліків, тому скоює вбивство, адже легше знищити, аніж краще роздивитися. У сні Чоловік плаче та скрикує, що свідчить про визнання своєї помилки щодо прийнятого рішення (вбивства). Після остаточного розриву стосунків йому сниться дружина: «<...> Хтось гладить мене по голові. Дивлюся, моя жінка. Сльози течуть у неї по лиці. «Що з тобою? — питаю. — Чого ти плачеш? — «Я не плачу. Я цілу ніч простояла під дощем. То вода. — Чого ж ти не зайшла до хати?» — «Ти замкнув двері. Я стукала, ти не чув». Вона лягає до мене в ліжко. «Я трохи зігріюся і знову піду» — «Куди?» — «Під дощ. Хіба ти не знаєш, що я мушу пильнувати, аби дощ не завалив неба?» [2, с. 49]. Сновидіння містить нереалізоване бажання героя повернути жінку до себе. Він хоче, щоб вона шкодувала за тим, що вчинила. Зачинена хата свідчить про закритість Чоловіка для неї. Водночас він все-таки прийняв би її до себе «божевільною, хворою або мертвою» [2, с. 49]. «Пильнувати, аби дощ не завалив неба» — це, на його погляд, прояв неадекватності.

У повісті «Захід сонця в Урожі» та романі «Урізька готика» виражена авторська інтерпретація сновидіння. Так, у повісті Жінка власноруч розтлумачує сновидіння крізь призму психоаналізу Зигмунда Фрейда. «Мені приснилась моя хата, яка стояла у воді. «Вона плаче за тобою», — сказав хтось, і я побачила незнайомого чоловіка у барвистому лахмітті з очима, як жаринки. Але я не повірила. Схоже було на те, що, коли я копала на городі, викопала джерело, і воно заливає хату. «Попробуй воду», — сказав той чоловік і подав мені склянку. Вода була солонна. «То морське джерело», — сказала я. Я з'їм тебе, — заявив чоловік у барвистому лахмітті. — Бо я опир. Я з'їм тебе, коли наздожену. Тікай». І я побігла до церкви, але виявилось, що її немає, лише порожнє місце. «Певно, пішла під землю», — подумала я і побігла до панського дому, бо звідти можна вибігти на терасу, а з тераси зістрибнути вниз. Там є порожня і смердюча силосна яма. Опир не відчує запаху моєї крові» [2, с. 41]. Сновидіння

втілює страхи жінки перед своїм чоловіком (опир), барвисте лахміття якого — прикрашення поганого життя з ним. Вода, по-перше, символ несвідомого, по-друге, лоно матері, де героїня прагне захиститися. Солена вода з джерела — натяк на Моряка, якого Жінка зустріла біля криниці. Важливо підкреслити те, що чоловік уві сні намагається догнати героїню. Він, на її погляд, бажає за неї поборотися з Моряком. Оскільки Жінка згрішила, церква для неї зачинена. З тераси панського дому видно захід сонця, проте у сновидді там яма. Отож героїня не може досягти гармонії. На наш погляд, у такий спосіб Пагутяк підкреслює начитаність персонажа, відокремленість його від інших людей.

Оркові («Урізька готика») сниться «ніби він йшов до школи, але чомусь повернув до панського дому, білого, доплеканого, з корчами руж на просторому подвір'ї. Брама була відчинена, проте він не насмілився туди увійти. У церкві озвався дзвін, ніби хотів його завернути. Хлопець знав, що пан дідич його кликав, і тому він тут. Але щось підказало йому, що вже запізно: пан щойно поїхав» [4, с. 46]. У цьому випадку Пагутяк подає юнгіанську інтерпретацію: зміна керунку — прагнення до кращих змін (тому дім «доплеканий»). Брама, як і двері, символ ініціації. Отож до неї хлопець неготовий. Як бачимо із двох описаних вище випадків, автор надає читачеві ключ до тлумачення сновидіння, даючи поле для роздумів та різних підходів.

Розглянемо інші сновидіння, візії в романі «Урізька готика». Оркове сновидіння: «Ріка відірвала кавалок берега, разом з підпорами. Не можна було перейти на другий бік, ані перескочити. Внизу шумів глибокий страшний потік. По мості щось гриміло й гуркало, відрізаючи йому шлях назад. «То твоя доля», — почув голос. І тоді він помітив, як верба тягне до нього тонке, але міцне гілля...» [4, с. 172], — свідчить про внутрішню боротьбу, конфлікт між двома світами та добром і злом. З містичного погляду — це поклик опирів до них. Завдяки цьому Петра і його сина Орка переслідує візія родича Митра з Нагуєвич, який кличе їх до себе, намагається переконати Петра здійснити правильний, на його думку, вибір. Ніч для цих персонажів — період боротьби, насамперед внутрішньої: «Петро боявся поворушитися під цим непосильним тягарем, що міг роздушити його, поховати живцем у цій безконечній ночі, коли смутні думки стають ще смутнішими, а страх робить тіло зимним, як лід» [4, с. 229]. Нічна хата асоціювалася у нього з труною, опущеною на дно ями, але ще не присипаною землею [4, с. 171].

До отця Антонія уві сні приходив образ, що ходив по його саду, «під кожним деревом стояли люди, а діти позалазили навіть на дерева. <...> Він відійшов від вікна й побачив, що на його ліжку сидить пес із гострими вушками, схожий на лисицю» [4, с. 170]. У сновидінні сад — аналогія раю, своєрідне звільнення.

У романі «Урізька готика» сні бачать не лише люди, а й тварини. Коневі отця Антонія сниться, «що він прив'язаний грубим і тяжким ланцом за шию на зеленому лузі, в розкішній траві, але так, що не може до неї дотягнутись. <...> Кінь знає, що буде далі: він упаде на коліна, а тоді до нього підійде високий чоловік, у якому він впізнає свого правдивого пана, а не того, кого возив ціле життя, і хто виплекав його ще з лошатка. Цьому служив він лиш короткий час, а тому буде служити вічно. Господар підходить до нього, дивиться в очі. Кінь теж дивиться у його і бачить себе, як він біжить по дорозі <...> і сонце заходить просто перед ним, червоне й тепле. Кінь чуває від того надзвичайну втіху, вдихає запах рум'янку й вологої конюшини. Господар цілує його в чоло, виймає довгого меча і одним махом відтинає йому голову...» [4, с. 241]. У сні реалізується передчуття смерті та міфологічні образи дороги, сонця, Мудрого Старця.

Наратор в есеях «Село Уріж та його духи» зізнається, що вперше кольоровий сон їй приснився в сім років: «Ніби в нашому садку всі дерева стали рожевими, по синьому небу літали рожеві птахи» [3, с. 171]. Як ретрансляція страху постає сновиддя про синього чоловіка: «Він був синюватого кольору, напівпрозорий. І дуже високий. <...> Рухи в нього швидкі, ступає нечутно, на обличчі гримаса посмішки, а очі пронизливо-колючі. Він хоче когось із нас забрати, але ніяк не вирішить кого саме. Я відчуваю страшну небезпеку, а він тим часом заповнює собою весь простір, руки в нього видовжуються» [3, с. 174]. Згодом, у старшому віці, як репрезентація особистих страхів у снах з'являється образ чорного чоловіка, дуже високого, худого. «Підняв догори руку, й у ній зблиснуло лезо вузького ножа. Тоді, майже не нахилившись, змахнув рукою і увігнав ножа в серце. Я закричала і прокинулась від гострого болю в самому серці» [3, с. 122]. Тут виявляється зображення реального болю і переосмислення його в сновидінні. Окрім того, власне смерть інтерпретується як перетворення, ініціація «Я».

Цікавими міфологічними символами наповнені сновидіння, в яких фігурують померлі родичі розповідача. Так, віщий сон сниться перед хворобою матері: «Ніби на подвір'ї викопана свіжа яма, поряд неї довгий стіл, і ми з сестрами накриваємо його для гостини. Посеред подвір'я стоять веселі мама з татом в оточенні святково вбраних гостей. А ми бурчимо, що змушені їм прислуговувати, і ця гостина не для нас» [3, с. 145]. Яма асоціативно пов'язується з могилою, стіл — з похоронним обрядом, гості — з померлими предками. Перехід в інший світ у багатьох народів — радощі, тому гості святково вбрані. У сні героїня зустрічає своїх предків: «Я зупиняюся, а вони кажуть: — Не йди догори, а йди попід горб, дитинко!» [3, с. 146]. Пращури захищають від небезпеки, оскільки пагорб розритий.

Реалізація Самості в сновидінні простежується у сні матері. Фігурує захід сонця та образ Ісуса Христа [3, с. 153].

Отож, у творчості Пагутяк сновидіння, візії відіграють важливу роль, розмиваючи дійсність між фікційним та оніричним світами, підкреслюють міфопоетичну основу текстів, втілюють уявлення про сон як тимчасову смерть на період ночі, межовий стан душі. В оніричних елементах реалізуються символічні образи, архетипи (Самості, Тіні, Мудрого Старця, Дитини), персональні страхи, неусвідомлені бажання, престоороги. Сновидіння в уриському тексті оформлюються як мотиви зустрічі з померлими родичами, мандрівки в потойбіччя, боротьби з власними комплексами, підсвідомими страхами, містичними істотами.

Список використаної літератури:

1. Пагутяк Г. Гірчичне зерно : Повісті / Галина Пагутяк. — К.: Радянський письменник, 1990. — 231 с.
2. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі: Романи, повісті, оповідання, новели. 2-ге вид., переробл. і доп. / Галина Пагутяк. — Львів: ЛА «Піраміда», 2007. — 368 с.
3. Пагутяк Г. Село Уріж та його духи / Галина Пагутяк // Березіль. — 2012. — № 1–2. — С. 167–174; № 3–4. — С. 140–157; № 5–6. — С. 117–136; № 7–8. — С. 85–113.
4. Пагутяк Г. Уриська готика / Галина Пагутяк. — К.: ПП «Дуліби», 2009. — 352 с.
5. Ранк О. Миф о рождении героя / Отто Ранк. — М.: «Рефл-бук», «Ваклер», 1997. — 252 с.
6. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / Зігмунд Фрейд. — К.: Основи, 1998. — 709 с.
7. Юнг К. Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг. — М.: Ренессанс, 1991. — 297 с.

Oneiric Dimension of Urizh Text of Halyna Pahutiak

The article deals with the semantics and functional role of the oneiric elements in Urizh text of Halyna Pahutiak. The specificity of the dreams and visions represented in the analyzed writings is interpreted from the point of view of mythical poetics and psychoanalysis. The basic functions of oneiric elements in the studied texts (retransmission of the inner world of the character, the implementation of the motives of otherworldly journey, meeting with the dead relatives, fighting) are considered.

Key words: Urizh text, dreams, visions, oneiric time and space.